

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

СМАГЛЮК

**Вікторія
Валеріївна,**

здобувач кафедри
управління суспіль-
ним розвитком
Національної академії
державного управління
при Президентові
України, м. Київ.

Анотація: у статті
розглядаються
основні напрямки
державної політики,
які сприятимуть
формуванню
стабільного середнього
класу в Україні.

Ключові слова:
середній клас,
державна політика,
демократичні
перетворення,
суспільний розвиток,
соціально-економічний
стан.

УДК 351:323.3-058.13

Постановка проблеми. Середній клас – прошарок успішного населення, який не тільки володіє достатнім капіталом, ресурсами, навичками та знаннями для задоволення власних первинних та вторинних потреб, а також відстоює активну громадянську позицію за для поліпшення соціально-економічної ситуації в країні.

Середній клас є одним із символів соціально-демократичної держави, гарантом стабільної політичної ситуації, запорукою підвищення інвестиційного клімату серед населення та можливості реалізації соціальних програм через зростання надходжень до бюджету. Тобто іншими словами, можна сказати, що формування та державна підтримка середнього класу є однією із основних довгострокових інвестицій держави.

Завдяки активній участі у громадянському та політичному житті середній клас визначає моральні стандарти суспільства. Крім цього, середній клас активно береже і поширює цінності та традиції власної країни. Громадяни, які складають середній клас, за посередництвом політичних партій, громадських організацій, засобів масової інформації, органів місцевого самоврядування мають можливість контролювати та впливати на процес прийняття рішень задля суспільного розвитку в цілому.

Середній клас є соціальною підвалиною держави, запорукою її динамічного розвитку. Активна участь середнього класу в державному будівництві обумовлює успіх демократичних перетворень в суспільстві. Як неодмінний елемент соціальної структури демократичного суспільства, середній клас надає їй необхідної гнучкості й динамічності, нейтралізує небезпечні для суспільної стабільності спроби інновацій, сумнівних соціальних експериментів. Існування середніх верств означає, що стабільно відтворюються стандарти та зразки поведінки, адекватні ціннісно-нормативним структурам демократичного суспільства, становищу груп у системі відносин власності й влади, суспільного поділу праці та господарювання.

На жаль, на сьогоднішній день не створені належні економічні та політичні умови в Україні для створення стабільного чисельного середнього класу. За останні роки в Україні спостерігається різке зниження життєвого рівня більшої частини народу. Сьогодні перед владою та українським суспільством постало надзвичайно складне завдання: створити належні умови (політико-правові, економічні, соціокультурні та психологічні) для стабільного формування потужного середнього класу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий і практичний інтерес до проблеми формування і розвитку середнього класу в Україні різко зріс у 2001 р. Серед українських вчених проблеми середнього класу досліджують Антошкіна Л., Борецька Н., Базиліук А., Бондар І., Васильченко В., Варналій З., Гесць В., Латік В., Лібанова Е., Мандибура В., Рекун Г., Рябіка В., Саввов А., Спориш Ю., Тресвятська Т., Ярошенко Г., Щетинін А. та інші автори. Російські автори Абалкін Л., Аврамова Р., Овчарова А., Олександрова О., Радаєв В. комплексно вивчають проблеми розвитку підприємництва та

формування середнього класу на пострадянському просторі. Питання регулювання доходів населення з боку держави, втручання держави у соціальну сферу розглядалося у працях: Ю.Галустян, С. Панчишина, М. Савлука, Н. Холода.

Метою статті є розкриття основних напрямків державної політики у сфері розвитку та формуванні стабільного середнього класу в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах трансформації економіки та утвердження якісно нової господарської системи в Україні важливим завданням є досягнення стабільного соціально–економічного розвитку суспільства, високого рівня добробуту населення. Завдяки розвитку середнього класу як основного прошарку населення пов'язують становлення ринкових відносин в країні, здійснення демократичних перетворень і формування громадянського суспільства.

Середній клас не може виникати автоматично, він є результатом цілеспрямованих дій держави. Політика формування середнього класу полягає у розбудові стабільного демократичного суспільства, в якому відсутня масштабна глибока бідність, корупція та розкрадання державної власності. Тобто створення такої держави, де кожен громадянин, сплачуючи свідомо податки, буде відчувати себе законодавчо захищеним, гідним членом суспільства та виконавча влада діятиме на користь своїх громадян, а не лише для своєї верхівки.

У всьому цивілізованому світі середній клас виступає основним внутрішнім інвестором держави, піклуючись про майбутнє процвітання своєї країни і подальших поколінь. Підтримка фінансового ринку інвестиціями в державні цінні папери, страхові, пенсійні, інвестиційні і взаємовигідні фонди забезпечують його представникам певний рівень доходу. Через накопичення та участь в різних системах страхування середній клас забезпечує інвестиційний потенціал країни. Середній клас виконує функцію найпотужнішого економічного постачальника шляхом сплати податків, формування основної фінансової діяльності державної і місцевої влади. Сплачуючи податки, середній клас здатний підтримувати соціально пасивне населення і тим самим виступати гарантом реалізації державних соціальних програм. Як основний платник податків він формує державний та місцеві бюджети, створює можливість розширення фінансування науки, освіти, охорони здоров'я, культури. Маючи певні матеріальні можливості, середній клас створює масовий попит на споживчі товари і послуги. У свою чергу, платоспроможний попит, представниками якого є середній клас, сприяє формуванню масштабного внутрішнього ринку. Масовий попит породжує масову пропозицію на внутрішньому ринку, тобто базу для масового виробництва, яке створює нові робочі місця, а отже сприяє економічному зростанню і підвищенню добробуту населення. Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що середній клас є соціальною основою громадянського суспільства, суть якого полягає у просуванні та захисті засад демократії, верховенства права та свобод громадян. Отже, без середнього класу неможливе громадянське суспільство, а без останнього – правова держава (оскільки правова держава і громадянське суспільство є взаємозалежними і взаємозумовленими явищами).

Більшість дослідників відзначають важливу соціально-економічну та соціокультурну роль середнього класу, яку він відіграє в постіндустріальному суспільстві. Відомий український вчений Е.Лібанова підкреслює, що наявність потужного середнього класу в суспільстві означає:

1. домінування в суспільстві активної життєвої позиції – прагнення самостійно забезпечувати добробут собі та своїй родині, дбати про майбутнє, зокрема про старість;
2. наявність внутрішніх джерел інвестування – населення не проїдає миттєво всі зароблені кошти, а інвестує значну їх частину в бізнес, житло, освіту тощо;
3. високий платоспроможний попит населення і відповідно масштабний внутрішній ринок – попит породжує пропозицію, тобто спричиняє до економічного зростання, збільшення зайнятості тощо;

4. демократичні принципи управління, зокрема постійні звіти владних структур – середній клас, який має належний рівень освіти, відзначається обізнаністю в своїх правах і прагненням їх відстоювати у визначених законодавствах межах.

Провідний російський соціолог Т.Заславська вказує на те, що сформовані середні прошарки населення (що ідентично в її розумінні середньому класу), володіють, з одного боку, високим інноваційним потенціалом, а з іншого – достатньою масою, що дозволяє їм робити істотний вплив на напрями суспільного розвитку, а також транслювати зразки поведінки нижнім прошаркам і у відомому сенсі вести їх за собою. Саме тут зосереджується найбільш цінний трудовий і інтелектуальний капітал суспільства, що концентрує його знання, уміння, кваліфікацію, культуру, а також енергію, волю, творчість, працьовитість [4, с. 141].

Узагальнюючи різноманітні підходи до визначення ролі середнього класу, В.Антонюк вважає, що його позитивна роль в соціо-економічній динаміці суспільства обумовлена тим, що він є стабілізатором суспільства, сприяє встановленню суспільного порядку; виступає гарантом суспільної безпеки, враховуючи інтереси різних соціальних груп та забезпечуючи їх взаємозв'язку; показує приклад заможного життя; ініціює і здійснює економічні та технологічні інновації; є основною рушійною силою ринкових реформ в умовах перехідної економіки; є надійною опорою демократичного розвитку суспільства[1, с. 268–269].

Отже, ці думки вчених свідчать про необхідність формування в постіндустріальному суспільстві потужного середнього класу, що реалізовано в країнах високого рівня розвитку, де питома вага середнього класу становить 55-60% суспільно активних громадян. В окремих країнах вона є більшою, наприклад – у Швеції, де його частка становить 80-82%.

Якщо говорити про якість життя середніх верств населення на Заході, то слід зазначити, що розрив між рівнем потреб та їх реалізацією у них значно менший, ніж у представників нижчого класу. Економічна політика на Заході проводиться, як правило, в інтересах середнього класу. Створюються умови для того, щоб кількість підприємців у сфері малого і середнього бізнесу зростала. Діяльність адвокатів, юристів, викладачів, медиків, інших професіоналів достатньо високо оплачується. Завдяки створенню сприятливих умов для середнього класу досягається політична стабільність і забезпечується економічне зростання суспільства в цілому.

Наприклад, у Польщі середній клас – це люди, які заробляють більше середнього рівня, налаштовані позитивно до усіх змін, які відбуваються у державі. Загалом до середнього класу зараховуються польські родини, в яких місячний дохід на одну особу сягає 500 євро.

При наявності достатньо заможних громадян середній клас в США – це той клас, який живе на свої заробітки, не потребує жодної допомоги від суспільства, добре влаштований, як правило, має свої власні помешкання, машину або дві, або й три. В Італії середнім класом є половина населення, хоча ще десять років тому в соціологічних дослідженнях така верства складала 60% опитаних. Цей прошарок населення має сталий достатньо високий прибуток, гарантовану систему охорони здоров'я та пенсійне забезпечення. До цього соціального класу належать автономні або наймані працівники державних та приватних підприємств. Щомісячний зарібок представника середнього класу приблизно 1,5 тисячі євро, це вже без податків та інших зборів.

У більшості країн – старих членів ЄС соціально орієнтована економіка склалася ще у другій половині ХХ століття, а перші механізми соціального захисту виникли, наприклад, у Данії, Швеції та Німеччині ще наприкінці ХІХ ст., у Великобританії – на початку ХХ ст. Але те, що ці країни протягом тривалого часу досягали нинішнього високого рівня розвитку соціально орієнтованої економіки та демократії зовсім не означає, що Україна приречена на довготривалу відсталість. Тому, вивчаючи досвід інших країн, його необхідно, безумовно, врахувати, але потрібно відшукати власні шляхи формування вітчизняного середнього класу. Подальший розвиток середнього класу в Україні пов'язаний з успішними економічними реформами і поверненням у

коло середнього класу численної інтелігенції, що і становить основу останнього в Західних країнах.

У класичних суспільствах розвиненої ринкової економіки основу середнього класу становлять малі і середні власники засобів виробництва, а саме, підприємці. Проведення реформ і розвиток ринкових відносин визначили необхідність формування й розвитку нових форм господарювання, зокрема, малого та середнього підприємництва, яке є ваговою складовою середнього класу [2, с. 240]. Завдяки малому та середньому бізнесу створюються нові робочі місця та поглинається надлишкова робоча сила, що, в свою чергу, сприяє вирішенню надзвичайно важливого соціального питання – проблеми зайнятості. Малі форми підприємницької діяльності дають можливість багатьом людям розкривати і реалізувати свій творчий потенціал. Отже, важлива роль малого й середнього бізнесу полягає в тому, що він забезпечує значну кількість нових робочих місць, насичує ринок новими товарами й послугами, задовольняє численні потреби великих підприємств, розвиває та удосконалює підприємницькі здібності населення, особливо найактивнішої його частини – середнього класу [2, с. 241].

Розвиток бізнес-середовища та формування сприятливого підприємницького клімату є одними з умов переходу України до повноцінних ринкових відносин, стійкого розвитку економіки, забезпечення стабільності в соціальній сфері та становлення нового середнього класу із ринковими ознаками.

Середній клас не може виникати автоматично, він є результатом цілеспрямованих дій держави. Політика формування середнього класу полягає у розбудові стабільного демократичного суспільства, в якому відсутня масштабна глибока бідність, корупція та розкрадання державної власності. Тобто створення такої держави, де кожний громадянин, сплачуючи свідомо податки, буде відчувати себе законодавчо захищеним, гідним членом суспільства та виконавча влада діятиме на користь своїх громадян, а не лише для своєї верхівки.

Протягом останніх років соціальна політика визначалась в якості пріоритету діяльності Уряду та супроводжувалась збільшенням соціальних видатків. Попри постійне збільшення абсолютних розмірів соціальних видатків, жодна з соціальних функцій держави досі не реалізується в кількісних та якісних параметрах, передбачених законом. Ефективність соціальних програм є вкрай низькою [12].

Слід відзначити ряд функцій держави, завдяки яким повинна здійснюватися державна підтримка малого підприємництва. По-перше, держава виступає як владна структура, що встановлює рамкові умови функціонування суб'єктів ринку, тобто розробка й контроль за дотриманням нормативно-правових актів. По-друге, держава є власником майна, що служить підставою для розпорядження й безпосереднього управління державним майном. І по-третє, держава є своєрідним інструментом економічного регулювання й стимулювання ринкових процесів [2, с. 242].

Формування стабільного середнього класу в Україні має орієнтуватися на становлення середнього класу як прошарку, що структурно складає більше половини населення країни, отримує доходи на рівні значно вищому за прожитковий мінімум та володіє власністю. Досягнення стратегічної цілі має здійснюватися через досягнення ряду під цілей, головними з яких є наступні [6, с. 21]: зростання рівня доходів населення; формування ефективного інституту власності; стимулювання підприємницької активності та само зайнятості населення; ефективна культурно-ідеологічна політика держави; об'єднання суспільства, зменшення політичного протистояння, розвиток демократії; трансформація системи освіти; самоідентифікація, формування та збереження класових цінностей, пропаганда поваги до особистості, рівності, верховенства права та забезпечення конституційних прав і свобод громадян.

У рамках політики доходів населення України має бути здійснений комплексний моніторинг доходної бази населення, забезпечені заходи сприяння підвищення доходів та формування їх оптимальної структури, за рахунок збільшення частки оплати праці у ВВП. У сфері політики соціального забезпечення доцільно реалізувати комп-

лекс заходів, спрямованих на забезпечення її страхового характеру та зменшення її бюджетно-дотаційної складової за умови обов'язкового дотримання гідного рівня мінімальних соціальних гарантій [6, с. 23].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сьогодні перед владою та українським суспільством постало надзвичайно складне завдання: створити належні умови (політико-правові, економічні, соціокультурні та психологічні) для стабільного формування потужного середнього класу. За умов послідовного вдосконалення механізмів державного регулювання, підвищення рівня менеджменту та професійності ведення підприємницької діяльності, цей потенціал може бути перетворений у реальі, що підтверджують досвід розвинених країн ринкової економіки. Від рівня розвитку малого й середнього бізнесу, результату партнерських відносин між державою й бізнесом у значній мірі залежить ефективність подолання наслідків економічної кризи, стабілізація економічного стану, подальше просування країни шляхом соціально-економічного прогресу, забезпечення соціальних гарантій, реформування податкового навантаження, європейської інтеграції і зміцнення її глобальної конкурентоспроможності, подальший культурний розвиток та формування ідеології.

Література:

1. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія / В. П. Антонюк // НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 348 с.
2. Галустян Ю.М. Підприємництво як основа формування середнього класу в Україні / Ю.М. Галустян, Л.М. Лавриненко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5 Т. 1. – с. 239-242
3. Геєць В. Фактори і умови формування середнього класу як стабілізуючого ядра суспільного розвитку в Україні / В. Геєць// Україна : аспекти праці – 2002. – № 8. – С. 6–14.
4. Заславская Т. И. Социальная трансформация российского общества: деятельностно-структурная конвенция / Т. И. Заславская. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Дело, 2003. – 568 с.
5. Лібанова Е. М. Трансформаційні процеси, соціальна стратифікація і перспективи становлення середнього класу / Е. М. Лібанова // економіка і прогнозування. – 2002. – № 2. – С. 34–60.
6. Рекун Г.П. Стратегія розвитку середнього класу як визначальний фактор суспільної інтеграції / Г.П. Рекун // Економіка и управление – №1. – 2010. – с. 20-25
7. Рябіка В. Формування «середнього класу» в умовах сучасного суспільного розвитку [Електронний ресурс] / В. Рябіка. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=26&c=351>.
8. Саввов А.І. Становлення потужного середнього класу в Україні. – К., 2005. – 203 с.
9. Соціальні стандарти та соціальні гарантії: теоретичні аспекти, проблеми, світовий досвід. – К. : ЦПСД, 2007. – 320 с.
9. Яблонская Т. Классы и статусы / Т. Яблонская // Эксперт. – 2007. – № 1–2. – С. 44–46.
10. Послання Президента України до Верховної Ради України від 31.05.2002 року № п0002100-02. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002100-02>
11. Рішення Ради національної безпеки і оборони про основні напрями фінансового забезпечення заходів щодо підвищення життєвого рівня населення у 2008 році від 12.09.2007 року № 849/2007 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0016525-07>
12. «Середній клас» по-українськи [Електронний ресурс] / М.Набока, Н.Шестюк // Радіо Свобода – Режим доступу: www.radiosvoboda.mobi/a/1562494.html#